

**Vardas lietuvių kultūrinėje atmintyje:
Pilėnų kunigaikščio Margirio atvejis**

D a n g i r a s M A Č I U L I S
Lietuvos istorijos institutas

Pagrindiniai žodžiai: *kultūrinė atmintis, lietuvių nacionalizmas, XX a. Lietuvos istorija.*

Kultūrinė atmintis yra viena iš kolektyvinės atminties formų – tai atmintis, atribota nuo kasdienybės ir susieta ne su šiandien gyvenančiųjų patirtimi, bet su fiksuotais vaizdiniais tolimoje praeityje. Tai savotiškas institucionalizuotas atminties sąvadas, kuris, regis, geriausiai išryškėja tuomet, kai juo kaip įrankiu naudojamosi grindžiant kolektyvinio bendrumo ir unikalumo supratimą. Taip kultūriniai simboliai, keliantys kolektyvines asociacijas ir turintys kolektyvinės atminties vaizdinių telkiamąją galią, tampa kultūrinės atminties vietomis (A s s m a n n 1992). Vienam tokių kultūrinių simbolių – Pilėnų kunigaikščiui Margiriui ir skiriamas šis straipsnis.

Stokojant mediavistinės kompetencijos nederėtų leisti į svarstymus, kas gi iš tikrųjų 1336 m. nutiko Pilėnuose – tai tiriant kultūrinės atminties fenomeną ne taip svarbu. Tenka likti ištikimiems susiklosčiusiai historiografinėi tradicijai, skelbiančiai, kad 1336 m. kryžiuočių apgultos lietuvių pilies Pilėnuose gynėjai, vadovaujami kunigaikščio Margirio, matydami, jog jų jėgos senka ir priešas gali įsiveržti į pilį, nenorėdami pakliūti kryžiuočių nelaisvėn vietoj laukiančios vergovės pasirinko kolektyvinės savižudybės aktą. Šiame straipsnyje bandoma apžvelgti, kokias simbolines prasmes nuo *Aušros* – XIX a. lietuvių tautinio atgimimo pradžios iki XX a. pabaigos Pilėnų kunigaikščio Margirio vardas įgydavo lietuvių kultūrinėje atmintyje bei kaip šio vardo prasminius virsmus veikė lietuviškojo nacionalizmo diskursas ir politinių režimų virsmai. Trumpai tariant, bus bandoma atsakyti į klausimą, ką nuo *Aušros* laikmečio iki XX a. pabaigos lietuviams simbolizavo Pilėnų gynėjo kunigaikščio Margirio vardas.

Pilėnų kunigaikščio Margirio vardo lietuvių kultūrinėje atmintyje istorija prasideda XIX amžiuje, lietuvių tautinio atgimimo metu – kai nacionalinė inteligentija gaivindama konstravo, jos akimis žiūrint, autentišką lietuvišką tapatybę. Tuomet buvo atsigręžta į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją ieškant argumentų tautinei emancipacijai paremti ir savimonei stiprinti. Kartu prasidėjo ir tautinės istorijos naratyvo kūrimas su jo privalomu atributu – nacionaliniais herojais, tarp kurių buvo ir Pilėnų kunigaikštis Margiris. Tačiau prie to, kad lietuvių kultūrinėje

atmintyje įsitvirtintų Pilėnų kunigaikščio Margirio vaizdinys, svariai prisidėjo ne tiek istorikų pasiūlyta įvykių rekonstrukcija bei nutapytas kunigaikščio paveikslas, kiek sukurti meniniai (pirmiausia literatūriniai) Pilėnų kunigaikščio vaizdiniai.

Pamatu lietuviškam literatūriniam kunigaikščio Margirio vaizdiniui susiformuoti tapo lenkų romantizmo atstovų Vladislovo Sirokoslės (Liudviko Kondratavičiaus) ir Ignaco Kraševskio kūriniai. Kūrinių vertimai ir lietuviški sekimai tapo savotiškais kultūrinės atminties intensyvinimo projektais. Išskirtinis vaidmuo teko Kraševskiui. Jo istoriniais veikalais, poemomis ir romanais, kurių fabulos buvo grįstos Lietuvos istorijos epizodais, maitinosi bręstanti aušrininkų karta. Nenuostabu, kad vėliau net bandė jį įtraukti į *Aušros* bendradarbių gretas. 1882 m., tik spėjus pasirodyti Kraševskio apysakai *Kunigas*, Jonas Basanavičius susirūpino šios apysakos vertimu į lietuvių kalbą (K r a š e v s k i s 1992, 261).

Reikėtų prisiminti apysakos *Kunigas* turinį. Veiksmas prasideda Marienburgo pilyje, kur auga kryžiuočių vaikystėje pagrobtas Pilėnų kunigaikščio sūnus Margiris. Jurgis (toks krikščioniškas Margirio vardas) kryžiuočių auklėjamas krikščioniška dvasia. Jie tikisi, kad Jurgis užaugęs, kaip ištikimas kryžiuočių vasalas, valdys Pilėnus. Jurgis jau yra pamiršęs savo tikrąjį vardą, gimtąją kalbą ir tautybę. Tačiau netikėtas jo susidūrimas su lietuviais Marienburgo pilyje ir išgirsta lietuvių kalba išgydo kalbinę, tautinę amneziją ir atgaivina tapatybę. Jis pabėga iš Marienburgo tėviškėn, grįžta į gimtuosius Pilėnus, tampa valdovu ir žūsta gindamas pilį nuo kryžiuočių – matydamas senkančias Pilėnų gynėjų jėgas ir nenorėdamas pakliūti prieš vergovėn kartu su paskutiniais pilies gynėjais ir gyventojais pasirenka kolektyvinės savižudybės aktą (K r a š e v s k i s 1958).

Viena iš Kraševskio apysakos idėjų – pasakojimas apie garbingą Lietuvos praeitį ir senovės lietuvių narsą, todėl suprantama, kad ši apysaka puikiai tiko aušrininkų programai, tačiau ar *Kunigo* vertimu aušrininkai rūpinosi vien todėl, jog norėjo duoti pažinti „broliams Lietuvoj nusidavimus senovės gadyinės ir praeities lietuvių narsą“? Kraševskio apysakoje didvyriškam Pilėnų gynimo epizodui skirtas tik paskutinis, XII apysakos skyrius. Pagrindinė apysakos idėja – ne pasakojimas apie didvyrišką Pilėnų gynimą, bet liudijimas apie neįveikiamą kraujo balsą ir neištrinamą tautybės žymę. Jurgis (Margiris) grįžta į gimtinę – su kaupu išsipildo kryžiuočių magistro ištartas nuogaštavimas: „ko gero, dar jo kraujas prabilis“ (Ibid., 30).

Kraševskio apysaka – pasakojimas apie tai, kaip niekas negali įveikti žmogaus prigimties, kaip nutautintas lietuvis vėl atvirsta lietuviu, o didvyriška jo žūtis – tik galutinis atvirkto lietuviybės patvirtinimas, tik logiška grįžimo į etninę bendriją pabaiga.

Aušrininkams *Kunigas* buvo svarbus ne tik kaip kūrinys apie garbingą lietuvių praeitį ir protėvių narsą, bet ne mažiau svarbus kaip kūrinys, teigiantis pergalingą kraujo balsą. Tautinis judėjimas ilgai puoselėjo iliuziją, jog reikia tiek nedaug, kad nutautėjusio lietuvio sieloje prabilėtų lietuviško kraujo šauksmas. Taigi savo lietuvišką kelionę Margirio vaizdinys pradėjo pirmiausia kaip liudijimas, teigiantis etniškumą kaip neištrinamą duotybę individui ir tik vėliau primenantis garbingą Lietuvos praeitį ir senovės lietuvių narsą.

Kraševskio apysakoje papasakota Pilėnų kunigaikščio Margirio istorija ilgam

tapo įvairių literatūrinių sekimų pradžia ir paskata naujoms šio vaizdinio literatūrinėms interpretacijoms. Būtų galima pridurti, jog Kraševskiui mirus pabandyta perrašyti jo apysakos pabaigą „išgelbstint“ Margirį ir jo mylimąją – pasirodė šios apysakos leidimai lenkų ir lietuvių kalbomis, kuriuose Margiris ne žūsta, bet išgelbėjamas į pagalbą atskubėjusių Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino karių (K r a š e v s k i s 1901; K r a š e v s k i s 1908). Tačiau apysaka su tokia laiminga pabaiga nepriėjo.

Literatūrinį patvirtinimą Pilėnų kunigaikščio Margirio vaizdinys igijo Marcelino Šikšnio-Šiaulėniškio, sekant Kraševskiū, 1899 m. parašytoje dramoje *Pilėnų kunigaikštis*. Ją autorius 1905 m. pastatė saviveiklinėje Rygos lietuvių scenoje. Tuo metu pačiu lietuviškiausiu pasaulio miestu tampančioje Rygoje matematikos mokytoju dirbęs Šikšnys dramaturgo plunksnos ėmėsi įpareigotas lietuvių inteligento savimonės – norėdamas sumažinti lietuviškų pjesių stygių per tuo metu sparčiai populiarėjančius lietuviškus vakarus ir kartu prabilti apie tai, kas jaudino jį kaip negausios Rygos lietuvių inteligentų bendrijos narį.

Ši drama gimė tuo metu, kai lietuviškoje Latvijos erdvėje „latviai iš tautiško atžvilgio“ laikyti didžiausiais priešais – jiems mesti kaltinimai, jog, kaip tuomet teigta, esą retas atvejis, „kad lietuvis, gyvendamas tarp latvių, nenutaustų“. Reaguodamas į tokius iš esmės lingvistinius tapatybės virsmus Latvijoje gyvenantis negausus lietuviškos inteligentijos būrelis kreipėsi į tautiečius žodžiais: „Gali kalbėti kaip nori, bet esi ir būsi lietuvis.“ Pridurta: „šnekėdamas latviškai ar lenkiškai vis tiek liksi lietuviu, tačiau priedo tapsi išdaviku“ ir pasitelkus pagalbą Lietuvos praeitį įtikinėta, kad nedera gėdytis lietuviškos tapatybės, kurią taip narsiai gynė protėviai, kai „negalėdami įveikti priešų, jie lipdavo ant laužo ir susidegindavo dievaičiams ant garbės“ (J a s ė n a s 1915, 15–16).

Tokiame socialiniame kontekste gimusi Šikšnio drama buvo ne tik nuoseklus literatūrinis, bet ir idėjinis sekimas Kraševskiū. Šikšnys tik dar stipriau dramoje didaktiškai paaštrino Kraševskio apysakos idėją – niekas negali ištrinti žmogui įspausto prigimtinio tautybės pėdsako. Kad šis nutautinančių aplinkybių užmigdytas kraujas prabustų, pakanka išgirsti gimtąją kalbą – jo dramoje net kryžiuočių šnipu tapęs ir lietuvybę atmetęs išdavikas vėl pasijunta esąs lietuvis išgirdęs lietuvišką dainą (Š i k š n y s 1957, 56). Tokia dramos interpretacija buvo aktuali lietuviškoje Rygos aplinkoje, kai į didmiestį patekęs vakarykštis kaimietis linko atsikratyti tuo, kas siejo jį su lietuviais, vildamasis taip lengviau ir greičiau pritapti prie naujos socialinės aplinkos, o negausi lietuviškoji šio miesto inteligentija buvo susirūpinusi tapatybės sauga.

XX a. pradžioje lietuvių išeivija kuriamame Pilėnų kunigaikščio Margirio vaizdinyje aktualizavo tai, kas regėta kaip svarbiausia lietuvių bendruomenei – lietuvių tapatybės saugą. Skirtinga lietuvių išeivijos patirtis gimdė savitą interpretavimą, kai garbingos praeities, narsos, kraujo ryšio idėjos buvo papildytos savitais vertybiniais atspalviais. Juos veikė visuomenių, į kurias buvo įtrauktos lietuvių bendruomenės, vertybinės orientacijos. Nenuostabu, jog Rygoje Šikšnio sukurtas kunigaikščio Margirio paveikslas skyrėsi nuo 1908 m. JAV išleistoje Vinco Na-

gornoskio dramoje *Pilėniečiai* sukurto Pilėnų kunigaikščio portreto. Nagornoskio, taip pat sekusio Kraševskiu, parašytoje dramoje Pilėnų kunigaikščio Margirio gyvenimo istorija virto amerikietišškai apsukraus ir lietuviškai garbingo karžygio gyvenimo istorija (N a g o r n o s k i s 1908) arba istorija apie tai, kaip sėkmės ir garbės galima pasiekti neišsižadant lietuvių tapatybės.

Nederėtų pamiršti ir istoriografijos nuopelnų herojišką Pilėnų kunigaikščio Margirio vaizdinį įtvirtinant lietuvių kultūrinėje atmintyje. Pradedant nuo 1891 m. Tilžėje išleistų Maironio *Apsakymų apie Lietuvos praeigą*, kurie iš esmės buvo pirmasis ir du dešimtmečius pagrindinis Lietuvos istorijos vadovėlis, visi lietuviški istorijos vadovėliai nepamiršdavo paminėti Pilėnų gynimo epizodo, pastarąjį jaunajai kartai pateikdami kaip ryškų lietuvių narsos įrodymą. Šią apibendrintą vadovėlinę tiesą galima būtų patvirtinti vieno tarpukario Lietuvos istorijos vadovėlio teiginiu: „Kryžiuočiai visas jėgas buvo įtempę Lietuvai užgrobti, o lietuviai, gindami savo tėvų žemę, rodydavo neregėtą narsumą. Tatai patvirtina ir Pilėnų įvykis“ (Š l e ž a s 1936). Taigi nuo tautinio atgimimo laikų visų lietuvių kultūrinėje atmintyje per ugdymą nuosekliai buvo diegiamas Margirio, kaip chrestomatinio lietuviškos narsos etalono, vaizdinys.

Socialinių sąlygų kaita ir politinių režimų virsmai herojišką Margirio vaizdinį papildydavo naujais niuansais. Taip Pirmojo pasaulinio karo metais, pinant propagandines paraleles tarp viduramžių kryžiuočių ir kaizerinės Vokietijos karių, Margirio kaip bebaimio kovotojo su vokiečiais kryžiuočiais vaizdiniu bandyta pasinaudoti mobilizuojant Rusijos imperijos piliečius lietuvius kovai su kaizerine Vokietija. Tuomet Margirio vaizdiniu bandyta priminti ir senas lietuvių sąskaitas su vokiečiais – su kryžiuočiais, ir senovės lietuvių narsą.

1918 m. vasario 16 d. paskelbus Lietuvos nepriklausomybę lietuvių kultūrinėje atmintyje buvo įsitvirtinęs Pilėnų gynėjas kunigaikštis Margiris, tvirtai stovėjęs greta kitų nacionalinių herojų – kunigaikščių Gedimino, Vytauto, Kęstučio. Tarsi patvirtinant šį teiginį, 1919 m. vasario 16 d., švenčiant pirmąsias Lietuvos nepriklausomybės metines, Kauno miesto teatre specialiai ta proga buvo pastatyta jau minėta Šiaulėniškio tragedija *Pilėnų kunigaikštis*. Vaidinimo pabaigoje žiūrovams rodytas paveikslas „Lietuvos apoteozė“ turėjo liudyti senosios Lietuvos dvasios nemirtingumą (P i l ė n ū k u n i g a i k š t i s 1919). Paskelbtą Lietuvos nepriklausomybę teko ginti ginklu. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijoje ieškota sektinų herojiškos kovos pavyzdžių, galinčių įkvėpti kovotojus, kurie gynė Lietuvos nepriklausomybę, – vienu iš jų tapo kunigaikščio Margirio ir pilėniečių heroizmas. Tuo metu bandyta perimti ir simbolinį šlovingų LDK karinių tradicijų paveldą – Lietuvos kariuomenės dalinius pradėta vadinti Lietuvos kunigaikščių vardais. 1919 m. gruodžio 5 d. Lietuvos Prezidento įsaku VI pėstininkų pulkui buvo suteiktas Pilėnų kunigaikščio Margio vardas (L e s č i u s 1998, 230, 242, 272).

Lietuvių kultūrinėje atmintyje įsitvirtinti Margirio vaizdiniui padėjo XX a. tarpukaryje Vinco Krėvės sukurtas Pilėnų kunigaikščio paveikslas. Krėvės Margiris – valdovas, kuriam nesvetimas garbės troškimas, kuris gali ignoruoti tradicijas, jei

šios jam trukdo, tačiau turintis tvirtą tautinę šerdį. Vienintelis jam šventas dalykas – ištikimybė tautai. Tiesa, ši etninė ištikimybė sutampa su riterio garbės supratimu, tačiau Margiris žūsta ne dėl didesnės garbės, o keršydamas „už tėvų šalelę“. Krėvė narsią Margirio vėlę pasiunčia baltu žirgu Paukščių Taku į dausas, kur, autoriaus žodžiais tariant, „nei žiaurūs vokiečiai, nei klatingi lenkai, nei apgaulingi gudai kelio nežino“ (K r ė v ė 1928, 243).

Krėvės padavime, lyginant su ankstesniais kūrinių Pilėnų tema, gerokai padaugėjo dėmesio pačiam Pilėnų gynimo epizodui. Autorius dar labiau akcentavo mirties už tėvynę idėją. Margirio, teigiančio, jog „nėra to buvę, kad vokiečiai ar lenkas būtų lietuviui brolis“ (Ibid., 195), ir priduriančio, kad „ne naujiena mums su visu pasauliu susiremti, ne naujiena žiaurioje kovoje prieš visą pasaulį laimėti“ (Ibid., 208), lūpomis prabyla nacionalizmo idealą bet kokia kaina pasiryžęs įkūnyti lietuvis, liudijantis tarpukario Lietuvoje neprilygstama vertybe tapusį tautiškumą kaip ištikimybę savo etninei bendruomenei. Taip herojiškas Margirio vaizdinys persmelkiamas nacionalizmo idėjos.

Antrojo pasaulinio karo metais Pilėnų kunigaikščio vaizdinio aktualizavimu labiausiai rūpinosi į Maskvą pasitraukusi Sovietų Lietuvos vyriausybė, kuri, pindama propagandines paraleles tarp kryžiuočių ir vokiečių fašistų, kovų su kryžiuočiais vaizdiniais siekė sutelkti lietuvius į antihitlerinę koaliciją. Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvos miškuose veikė „Margirio“ partizanų būrys, o karo metais sovietinėje spaudoje pasirodė knygelių ir straipsnių, kur ideologiškai kryptingai aktualizuotos lietuvių kovos su kryžiuočiais. Buvo primintas ir herojiškas Pilėnų gynimas, o kunigaikštis Margiris iš amžių glūdumos „šaukė kiekvieną lietuvių į kovą su amžiniais Lietuvos priešais – vokiškaisiais grobikais“ (S i d r a v i č i u s 1942, 2). Taip Pilėnų kunigaikštis virto negailestingu kovotoju su kryžiuočių ainiiais – vokiečiais fašistais.

XX a. antrosios pusės lietuvių kultūrinėje atmintyje kunigaikščio Margirio vaizdinį reikšmingiausiai aktualizavo Vytauto Klovos opera *Pilėnai*. 1956 m. liepos 1 d. įvyko populiariausios lietuviškos operos *Pilėnai* premjera.

Į Pilėnus atvyksta kryžiuočių pasiuntinys Ulrichas ir bando Pilėnų kunigaikštį Margirį įkalbėti pakelti kardą prieš visos Lietuvos valdovą Gediminą. Tarp pilėniečių kyla nepasitenkinimas kryžiuočio apsilankymu, žmonės pareikalauja išvyti kryžiuotį. Nuotaika pasikeičia, kai pranešama, kad iš Rusijos atvyko Pilėnų kunigaikščio Margirio dukters Eglės sužadėtinis Danila. Kryžiuotis Ulrichas klausta ir šmeižtu Margirio augintinę Mirgą pastūmėja išdavystėn. Vėliau Mirga sužino buvusi suklaidinta, bando pakeisti situaciją, bet žūsta. Kryžiuočiai apgula Pilėnus. Pilėniečiai stoja žūtbūtinėn kovon su kryžiuočiais. Kartu su lietuviais kaunasi ir rusų kunigaikštis Danila. Prieš mirtį Margiris vos spėja palaiminti Eglę ir Danilą. Pilėnų gynėjai žūsta liepsnose, bet priešui nepasiduoda (*Pilėnai* 1956).

Operos librete atsiradęs kunigaikštis Danila, siužetinė linija apie jo ir Pilėnų kunigaikščio dukters meilę – duoklė sovietmečio ideologinei tautų draugystės idėjai. Politiniu užsakymu operoje atsiradusi tautų draugystės idėja turėjo įdiegti mintį, jog Sovietų Sąjungos tautos, nepaisant etninių ir kultūrinių skirtumų, turi bendrą

istoriškai determinuotą likimą. Nors šis determinuotas likimas projektuotas į ateitį, bandyta istoriškai pagrįsti bendro likimo tradiciją – tam ir tarnavo „rasti istoriniai“ Margirio ryšiai su rusų kunigaikščiais.

Sovietinė muzikos kritika pakankamai tiksliai pasakė tai, ką patys norėtume pasakyti apie šios operos Pilėnų kunigaikščio vaizdinį – pagrindinio operos veikėjo Margirio paveikslas simbolizuoja liaudį: „Tai vadas, karžygygs, liaudies išrinktasis, jos valios vykdytojas. Meilė gimtajam kraštui sieja vadą su liaudimi <...> Šis jausmas toks galingas, kad degančioje pilyje neatsirado nė vieno pilėniečio, išdrįsusio pasipriešinti kunigaikščiui. Jo ir liaudies valia sutapo – verčiau mirtis negu vergovė“ (M u z i k i n ė s k u l t ū r o s i s t o r i j a 1967, 201).

Taip Pilėnų gynėjas kunigaikštis Margiris tapo kolektyvinio lietuvių liaudies heroizmo ir sovietinio patriotizmo pavyzdžiu. Tai neprieštaravo lietuvių kultūrinėje atmintyje ištvirtinusiui Margirio narsos ir garbingos praeities vaizdinui, netrukė šiai operai tapti pačia populiariausia lietuviška opera.

Klovos opera *Pilėnai* buvo atnaujinta kelis kartus – taip opera, kiek leido libretas, įgydavo naują interpretaciją, būdavo aktualizuojama laikmečio dvasia. Įdomi 1986 m. trečiojo operos *Pilėnai* pastatymo interpretacija. Apie šią režisieriaus Eligijaus Domarko operą kritika rašė: „Ir gimė režisieriaus vaizduotėje sumanymas pateikti visą spektaklį lyg kokią iš senų senovės atkilusią porinę apie paprastus, ant pjedestalo nepakeltus žmones, jų skaisčius svajas, neaprėpiamą meilę savajam kraštui, jų ramią didvyrišką mirtį. Todėl visi šešėliai privalo pasitraukti į antrąjį planą, jie laikini: kad ir kokią nedalią likimas atneštų – tauta liks gyva. Žus tėvai – jų pėdomis eis vaikai ir vaikų vaikai su plevenančia šventa meilės ir laisvės ugnimi širdyse“ (K a l i n a u s k a s 1986, 7). Režisieriaus teigimu, jam norėjosi parodyti tautos tęstinumo idėją. Ši idėja pareikalavo atsisakyti operos uvertiūros, kurią pakeitė scenoje plevenančios septynios ugnelės, simbolizuojančios tautos dvasią. Ugnelės vėl užžiebiamos finale, o prie jų budi vaikai, simbolizuojantys tautos ateitį. Taip interpretuotas Pilėnų vaizdinys tapo tarsi atsaku to meto sovietinių ideologų pareiškimams, jog Sovietų Sąjungoje ištvirtino istoriškai nauja žmonių visuomenė – sovietinė liaudis. Herojišką Margirio vaizdinį papildė tautos amžinumo kaip mankurtizmo įveikimo idėja.

Per nuo pirmojo operos *Pilėnai* pastatymo prabėgusį pusšimtį metų Operos ir baleto teatre ši opera rodyta 354 kartus. 1994 m. pavasarį *Pilėnus* pastatė Čikagos lietuvių opera. Statytojų pageidavimu autoriai pataisė operos libretą – rusų kunigaikštį Danilą pakeitė kunigaikštis Rūtenis. Iš žiūrovų atsiliepimų matyti, kad jiems Margirio ir pilėniečių drąsa siejosi su XX a. Lietuvos istorija – partizaniniu karu pokario metais, Sausio 13-osios gynėjais (P r i š č e p i o n k a 1994, 6–7). Šiuo atnaujintu *Pilėnų* pastatymu dar kartą patvirtinta, kad Margirio vaizdinys lietuvių kultūrinėje atmintyje yra ištvirtinęs kaip lietuvių tautos heroizmo kovojant už laisvę liudijimas.

Galima teigti, kad ilgiau nei šimtmetį besitęsianti Pilėnų kunigaikščio Margirio vaizdinio gravitacija lietuvių kultūrinėje atmintyje liudija, jog šis chrestomatiniu heroizmo pavyzdžiu tapęs vaizdinys buvo nuolat aktualizuojamas – pirmiausia

lietuviškosios tapatybės kontekste, bandant šio vaizdinio aktualizavimu pateikti atsakymą į laikmečio lietuvių tapatybei mestus iššūkius, o kunigaikščio Margirio vardas lietuvių kultūrinėje atmintyje įgydavo naujų simbolinių prasmų.

Literatūra

- A s s m a n n 1992 – Jan Assmann, *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München.
- J a s ė n a s 1915 – Kazimieras Jasėnas, *Patarimai lietuviams katalikams svetur*, Ryga.
- K a l i n a u s k a s 1986 – Algimantas Kalinauskas, „Tretieji „Pilėnai“, *Literatūra ir menas*, 7.
- K r a š e v s k i s 1901 – Ignac Kraszewski, *Kunigas. Powieść z podań litewskich*, Warszawa.
- K r a š e v s k i s 1908 – Ignacas Kraševskis, *Kunigas. Apysaka iš lietuvių padavimų*, Vilnius.
- K r a š e v s k i s 1958 – Ignacas Kraševskis, *Kunigas*, Vilnius.
- K r a š e v s k i s 1992 – *Lietuvių kultūros veikėjų laišakai J. I. Kraševskiui*, Vilnius.
- K r ė v ė 1928 – Vincas Krėvė, *Dainavos šalies senų žmonių padavimai*, Kaunas.
- L e s č i u s 1998 – Vytautas Lesčius, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius.
- M u z i k i n ė s k u l t ū r o s i s t o r i j a 1967 – *Iš lietuvių muzikinės kultūros istorijos. Tarybinė muzika*, Vilnius.
- N a g o r n o s k i s 1908 – Vincas Nagornoskis, *Pilėniečiai: istoriška tragedija penkiuose aktuose aštuoniuose atidengimuose*, Shenandoah.
- P i l ė n a i 1956 – *Pilėnai: V. Klovos 4-rių veiksmų, 5-kių paveikslų opera* : [programa] / libretas J. Mackonio, Vilnius.
- P i l ė n ū k u n i g a i k š t i s 1919 – „Pilėnų kunigaikštis“, *Lietuva*, 4.
- P r i š č e p i o n k a 1994 – V. Priščepionka, „Lietuviška opera Čikagos scenoje“, *Tėviškės žiburiai*, 13, 6–7.
- S i d a r a v i č i u s 1942 – K. Sidaravičius, „Pilėnų kunigaikštis Margiris“, *Tėvynė šaukia*, 2.
- Š i k š n y s 1957 – Marcelinas Šikšnys-Šiaulėniškis, *Rinktinė*, Vilnius.
- Š l e ž a s 1936 – Paulius Šležas, Vaclovas Čižiūnas, *Lietuvos istorija ketvirtam pradžios mokyklos skyriui*, Kaunas.

Dangiras Mačiulis

Vardas lietuvių kultūrinėje atmintyje: Pilėnų kunigaikščio Margirio atvejis

S a n t r a u k a

Pagrindiniai žodžiai: *kultūrinė atmintis, lietuvių nacionalizmas, XX a. Lietuvos istorija.*

Istoriografinė tradicija skelbia, kad 1336 m. kryžiuočių apgultos lietuvių pilies Pilėnuose gynėjai, vadovaujami kunigaikščio Margirio, matydami, jog jų jėgos senka, o priešas gali įsiveržti į pilį, ir nenorėdami pakliūti kryžiuočių nelaisvėn, vietoj vergovės pasirinko

kolektyvinės savižudybės aktą. Straipsnyje apžvelgiama, kokias simbolines prasmes nuo XIX a. lietuvių tautinio atgimimo pradžios iki XX a. pabaigos Pilėnų kunigaikščio Margirio vardas įgydavo lietuvių kultūrinėje atmintyje bei kaip šio vardo prasminius virsmus veikė lietuviškojo nacionalizmo diskursas ir politinių režimų kaita.

Ilgiau nei šimtmetį besitęsianti Pilėnų kunigaikščio Margirio vaizdinio gravitacija lietuvių kultūrinėje atmintyje liudija, jog šis chrestomatiniu lietuviško heroizmo pavyzdžiu tapęs vaizdinys nuolat aktualizuojamas – pirmiausia lietuviškosios tapatybės kontekste. Aktualizuojamu kunigaikščio Margirio vaizdiniu bandoma pateikti atsakymą į laikmečio lietuviškajai tapatybei mestus iššūkius, o Pilėnų kunigaikščio vardas lietuvių kultūrinėje atmintyje įgyja naujų simbolinių prasmų.

Dangiras Mačiulis

The Name in the Memory of the Lithuanian Culture: The Case of Duke Margiris and Pilėnai Castle

S u m m a r y

Keywords: *cultural memory, Lithuanian nationalism, Lithuanian history of the 20th century, Duke Margiris.*

According to the historiographical tradition, Pilėnai Castle was besieged by the army of the Teutonic Knights in 1336. When the defenders of the Castle, led by Duke Margiris, realized that it was impossible to defend themselves any longer against the much larger enemy force, they made a decision to commit mass suicide. They did this in preference to being subjugated and enslaved by the Teutonic Order. The author of the article surveys symbolical meanings that the name of Duke Margiris acquired in the cultural memory of Lithuania since the beginning of national revival in the 19th century until the end of the 20th century as well as the influence of the discourse of Lithuanian nationalism and alternation of political regimes upon notional transformations of the name of Duke Margiris.

It is argued that the gravitation of the image of Duke Margiris and Pilėnai Castle which has been persisting in the cultural memory of Lithuania for more than one century testifies that this image has become an example of a sampler Lithuanian heroism and is constantly brought up-to-date in the context of Lithuanian identity first and foremost. The usage of the relevant image of Duke Margiris aims at making a response to the challenges made to the Lithuanian identity while the name of the Duke of Pilėnai acquires new symbolic meanings in the cultural memory of Lithuania.

D a n g i r a s M A Č I U L I S
XX a. istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius
[dangirasmaciulis@yahoo.com]